

A XVIII. SZÁZADI SÁROSPATAKI KÉZIRATOS VERSGYŰJTEMÉNYEK (ALKALMI SZÖVEGEK, KÖSZÖNTŐK)*

KOMÁROMY SÁNDOR

A kéziratossági versgyűjtemények keletkezése, funkciója

A XVIII. századi kéziratossági versgyűjtemények és énekeskönyvek sajátos helyet foglalnak el a magyar irodalom fejlődésében. A sajátos minősítést e kódex-szintű irodalom keletkezése, létformája, tartalma és funkciója, esztétikai értéke indokolja. E kéziratossággal viszonylag keveset foglalkozott irodalomtörténet-írásunk. A kisebb közlemények mellett jelentős Szabó T. Attila munkája, akit alapvetően bibliográfiai megközelítés vezetett,¹ majd hasonló feladatot végzett el korszerűbb módszerekkel, mennyiségileg is nagyobb anyagot feltérképezve Stoll Béla is.² Stoll bibliográfiája ma kézikönyvnek tekintendő, nélkülözhetetlen eszköze a téma kutatásának. O. Nagy Gábor³ disszertációjában a debreceni és a sárospataki református kollégium kb. 1780–1835-ig terjedő időszakában virágzó gyűjteményirodalom életformáját, keletkezését és az irodalmi népiesség szempontjából is számításba vehető egyes epikai és lírai szövegeit elemző módon mutatta be. Hézagpótló művet jelent Bán Imre és Julow Viktor⁴ antológiája, amely egy tanulmány és bő tudományos jegyzetanyag kíséretében főként ismeretlen anyagot közöl, elsősorban a debreceni kéziratossági irodalomból. A közelmúltban pedig Kosáry Domokos⁵ könyvének újabb elvi-módszertani szempontjai jelentenek előrelépést a kéziratossági diákirodalom kutatásában.

Mindenekelőtt célszerű röviden néhány terminológiai és szemléletbeli gonddal foglalkozni, ugyanis ezek tisztázása közelebb visz témánk részleteinek megértéséhez. A továbbiakban, amikor kéziratossági versgyűjteményekre, énekeskönyvekre utalunk, egyértelműen olyan szövegekre gondolunk, amelyeket diákok vagy volt diákok írtak és másoltak, s ezen kötetek anyagát nem nyomtatott szövegből kölcsönözték. Éppen ezért határozottan különbséget kell tennünk az általunk feldolgozott kéziratossági énekeskönyvek, versgyűjtemények és a népi kéziratossági könyvek között.

A kéziratossági énekeskönyvek, versgyűjtemények szerzői kizárólag művelt, iskolázott személyek. A szerzők személyén túl az időbeliség is indokolja a határozott különbségtevést, az elválasztást. Míg a művelt személyek által írt kéziratossági gyűjteményeket a XVI. századtól a XIX. század elejéig tartja számon az irodalomtudomány, addig a népi kéziratossági könyvek főként a XIX. és a XX. században keletkeztek. A XVI–XVII. szá-

*Részlet a szerző készülő, a témát egészében áttekintő munkájából.

1. Szabó T. A., 1934.

2. Stoll B., 1963.

3. O. Nagy G., 1942.

4. Bán I.–Julow V., 1964. Lásd még: Julow V., 1973. 102–106.

5. Kosáry D., 1983.

zadból népi kéziratos könyv nem maradt ránk.⁶ Abban is egyértelmű álláspontunk, hogy a XVI–XVII. századi kéziratos kötetekben a népies vagy ahhoz közel álló szövegek szerzői is minden bizonnyal iskolázott személyek. Továbbá a különbségtevésben azt is számításba kell vennünk, hogy mindkét kéziratosságban más a szöveg leírásának indítéka, ebből következően más a kötet és tartalom funkciója, az olvasó közösség életében elfoglalt helye.

A kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények szociológiai hatásában jelentős tényező az alkotó személye. Ismeretes, hogy a sárospataki kollégium diákjai (hasonlóan a többi protestáns kollégiumhoz) jórészt a református kisnemesség, a mezővárosi és hajdúvárosi parasztpolgárság, a zempléni és abaúji falvak és az egyházi rend fiai közül kerültek ki. „Ezt a nagyon is különböző társadalmi rétegekből a kollégiumokba került ifjúságot nemcsak a diáksolidaritás, hanem a műveltségnek azonos alapokra, bizonyos szóbeli hagyományműveltségre épült volta is egységes táborra kovácsolta. A XVIII. század kismemesi kúriája aligha adott szélesebb műveltségi alapot a kollégiumokba küldött gyermeknek – talán csak mélyebben gyökerező klasszikus hagyományokat –, mint a jobbágyporták és a debreceni civisházak” – írja O. Nagy Gábor.⁷ Ebben a szemléletben tehát meghatározó a kéziratosság, a nyomtatványoktól eltérő közlési-kifejezési szándék, a jórészt anonym-magatartás. Egy-egy kötet létrejöttét minden bizonnyal – mint ezt a későbbi részletezések is megerősítik – nem elsősorban a szövegközlés szándéka, a nyilvánosság keresése motiválta, hanem inkább a szubjektív indíték, az irodalom-szeretet, az ízlés vonzereje, a későbbi hivatással is összefüggő tudatos szövegválogatás és -alkotás. Ezért is kap – úgy véljük – talán nem túlzó hangsúlyt elsősorban a szöveg, a mű és nem az alkotó. Hiszen a versgyűjtemények, s még inkább a szövegek rendszerezését lehetetlen egyértelműen csak a szerzők szerint elvégezni, ugyanis ezeket vagy nem ismerjük, vagy a kötet elnevezése valamilyen külső jellemző alapján történt. Tehát nem kerülhetjük ki annak vizsgálatát, hogy milyen iskolai, egyéni, illetve közösségi inspiráció formálta a versírás és -másolás gyakorlatát; a szűkebben vett irodalmi szövegek, a korábban is jelzett heterogén tartalom gyűjteménybe kerülését, azaz egy-egy kötet létrejöttét.

A kéziratos versgyűjtemények keletkezése, a versek tematikai sajátosságai összefüggnek a korabeli iskolai poezisoktatással is. Szauder Józsefnek a fiatal Csokonai vers-típusairól⁸ írott megállapításai részben ráillenek a diákköltők verselésére. Az iskolai költészeti oktatásban az ún. propozíciós verselés műfaji kereteit a *pictura* és a *sententia* képviselte. A *pictura* elsősorban leíró szándékú, amelyben a részletek, a tárgyiasság, esetleg a jelenségek, állapotok finomabb árnyalatai kapnak elsőbbséget, míg a *sententia* bölcselkedő, a kitűzött tétel bizonyítását, kibontását hordozza, s ezért általánosabb érvényű gondolati költészetet jelent.

Bármelyik propozíciós feladványtípust is vizsgáljuk, minduntalan – néhány jobban sikerült verstől eltekintve – kiütköznek a verselők tehetségének korlátai. Ezeket a korlátokat a bőbeszédűségben, az erőltettségben, a közhelyek sokaságában, a reminiscenciákban vagy a dőcögő verselésben, a kompozíciók esetlenségében ismerhetjük fel.

Az egyes kötetekből tucatjával idézhetnénk a propozíciós verstípust teljesítő vagy ehhez közelálló költeményeket. Most megelégszünk azzal az általánosítással, hogy az iskolai versírógyakorlat nem jelentéktelen tényező a kötetek tartalmában, anyagának szerveződésében.

A sárospataki XVIII. századi kötetek különösen bővelkednek aktuális szövegekben. Az aktuális szövegek egyik csoportját a halotti búcsúztatók, különféle köszöntők,

6. Ujváry Z., 1980. 426.

7. O. Nagy G., 1942. 11. A művelődési viszonyokra lásd bővebben: *Ortutay Gy.*, 1960.

8. Vö. Szauder J., 1970. 156–198.

imádságok képezik. A búcsúztatók, az epitáfiumok, köszöntők másolása, írása egyértelműen összefügg a hivatásra készüléssel, illetve a hivatás mindennapi gyakorlásának szándékával. Ezért úgy látjuk, hogy ez a tényező is értékelendő egy-egy kötet létrejöttében.

Az alkalmi beszédírás sem gyökértelen, hiszen időszakunkban a retorika tanítása éppúgy része volt a középiskolai képzésnek, mint a már jelzett poetikai. A vallásos szöveganyagból hatókörét illetően kiszűrhető egy kisebb csoport, amely inkább szubjektív indítékú, az illető másoló egyéni lelki épülésének, imádságainak foglalatjai; míg mások inkább nyilvános tartalmúak, meghatározó bennük a lokális jelleg, elhunyt, ismert személyek, professzorok, diáktársak halotti búcsúztatói. Könnyedén felismerhető az azonosság, az „egy kaptafára” szerkesztés, itt-ott villan fel némi eltérő, egyénítő szín.

A poetika- és retorikaoktatás kötetteremtő hatása mellett sólnunk kell a látszólag irodalmon kívüli szövegekről, amelyekről azt gondoljuk, hogy befolyásolták a gyűjtemények tartalmát. Ezeket felvilágosító, ismerettartalmú szövegeknek nevezhetnénk, ugyanis minduntalan valamilyen művelődési anyagot hordoznak. Úgy, hogy részint a mindennapok életével kapcsolatos háztartási ismereteket közvetítenek, részint pedig különfajta gyógyítási eljárásokat ismertetnek. Bár a gyógymódok legtöbbször a ma emberét mosolygásra készíti, mégis azt kell mondani, ezek a tanácsok feljegyzésük idején nagyon is gyakorlati és értékkel bíró információk lehettek. Ezek alapján azt gondoljuk, a szövegek – hasonlóan a korabeli kalendáriumokhoz – az ismeretterjesztés korai, csírában lévő változatát képviselik, s tudatos előzményei, a későbbi népfelvilágosító, népművelő törekvéseknek.

Sajátosan értelmezendő kéziratversgyűjteményeinkben a népiesség is. A korabeli elmélet és az irodalmi gyakorlat sem választja el egymástól a népi és a régi fogal-

mát. A népi azonos a régivel. A népinek, pontosabban a népköltészetnek és a régi kéziratok énekköltészetnek azonosítása vagy bizonyos mérvű keverése teljesen érthető. Összehasonlításuk során annyi közös mozzanat (szövegfejlődés és -sorvadás, kompiláció, a terjedés módja, a folklorizálódás stb.) található bennük, hogy az első benyomás az – bár ez hamis –, hogy a kettő azonos.⁹ A régi, népi és népszerű keveredésének kitűnő példái a XVIII. és XIX. századi versesgyűjtemények. A fogalom differenciálatlanságát példázza Révai Miklós 1782-ben a pozsonyi Magyar Hírmondóban megjelent felhívása is, amely „a köznép száján forgó régi versek és énekek gyűjtésére” mozgósít. Révai a népi régi énekekben már tudatosan világias nemzeti hagyományt lát, amelynek megbe-
csülése jelentősen segítette az irodalmi népiesség fejlődését.

Már az eddigiekből is körvonalazható az a megállapításunk, hogy egy-egy kötet létrejöttét több indíték is meghatározta. Mégpedig úgy, hogy egyesekben a már leírtak közül az egyik (pl. sententia, piktúra vagy halottbúcsúztató) míg a következőben egy másik (pl. kortörténeti feljegyzések, iskolai szövegek, imádságok, receptek) válnak kötettszervező erővé, határozzák meg a kötet egészét, illetve egyes részleteit.

Nem lenne teljes a kép, ha mindezek mellett nem szólnánk az olyan szövegekről – amelyek szintén kötetteremtő hatással bírhattak –, mint a politikumot hordozó szövegek. A kötetek tartalmi elemzésénél részletezzük e szövegtípust is, most csupán a tematikailag, gondolatainkat erősítendő utalunk az országgyűlési feljegyzésekre, a labanc- és kurucsfófoló (!) versekre, a XVIII. század aktualitásait megéneklő szövegekre, a Mária Terézia halálán kesergő tucatnyi versetetre, a német–magyar ellentétre. Vagy arra a „Komédiás Játék”-ra, amely típusát tekintve szinte egyedülállónak tekintendő az általunk feldolgozott több ezer oldalnyi kéziratban. Politikumot hordoz ez is, ha burkolatlan is, a „terhes dolgozásban megfáradt munkásember” teljesíthetetlen vágyait énekl meg az egykori szerző. Mindent összevetve, tanulságos lesz annak nyomon követése, milyen szemlélet tükröződik a szövegekben, hogyan vélekedtek az egyes eseményekről, mennyire voltak toleránsak a másolók, s egyáltalán mi tartott számot érdeklődésükre.

A mennyiségi tényezőket tekintve ma már csupán a meglévő kéziratok kötetek száma iránymutató. Az mindenképpen bizonyos, hogy napjainkban csak a kötetek töredékével dolgozhatunk. Minden bizonnyal, jóval több kötet léteztetett, a kutató gazdagabb anyagot találhatott volna akár még a múlt század végén is. Sajnos, nem kevés az olyan kötetek száma, amelyek elvesztek vagy megsemmisültek. Feltevésünket erősíti a kötetek mai állapota is. Szinte mindegyikük agyonolvasott, tépett, szakadozott, kézről kézre járt viharvert példány. Tanulsága annak, hogy forgatták és olvasták lapjaikat.

Számszerű, hiteles adataink csak a bibliografált anyagra vonatkozhatnak. Ez azért fontos, mert az alább közölt adatok is a megtalálható kötetek számát jelzik, s hogy mennyire nem végleges, mutatja az, hogy még napjainkban is kerülnek elő kéziratok kötetek. Legutóbb Kecskeméten bukkantak egy kéziratok gyűjteményre, amelyet bizonyos Z. T. írt Sárospatakon, 1811-ben. A jegyzetben utalunk három olyan kéziratok kötetre, amelyekre e dolgozat írója talált rá. A köteteket sem a jelzett Stoll-bibliográfia nem ismeri, sem a szakirodalomban nem található rájuk utalás.¹⁰

9. Lásd bővebben: *Stoll B.*, 1958. 170–173.

10. a) Vegyes gyűjtemény. 1815–30-as évek. A gyűjtemény két egybefűzött kötetből áll. I. kötet. 110 lev. 21 cm. II. kötet. 200 lev. 21 cm. Vegyes verses és prózai darabok. A kötet a szerző tulajdona.
b) Nagy Sándor-gyűjtemény. Honni Virágokból fűzött Koszorú szedegette 1839–40. évben Nagy Sándor. 91 lev. 19 cm. A kötet dr. Tóth Albert tiszalúci református lelkész tulajdona.
c) Borz-gyűjtemény. A legújabb *Egér és Béka háború*. Ko. születése előtt: 1849-ben. Szerző E. István. Versekre kalapácsoló. Borz. 62 lev. 21 cm. A kötet dr. Tóth Albert tiszalúci református lelkész tulajdona.

A gyűjtemények szöveganyaga több ezer oldalt tesz ki. Stoll Béla bibliográfiája alapján a sárospataki Nagykönyvtárban (jegyzeteinkben: TRENS) lévő kéziratok köteteket időrendben így csoportosíthatjuk:

1556–1700 közötti 4 (2 megsemmisült)

1700–1750 közötti 4 (1 megsemmisült)

1750–1800 közötti 23

1800–1840 közötti 45

Összesen: 76 kötet, terjedelmük kb. 9032 levélnyi.

Jelentős az eltérés a XIX. század javára. Megjegyezzük, főként az 1820–30-as években jelentősen megszaporodtak az olyan kötetek, amelyekben nagyon gyakori a nyomtatványokból átvett, kölcsönzött szöveg. Ez például, sok egyéb mellett, általában nem jellemző a XVIII. századi gyűjteményekre. A közölt időmegjelölések körülbelüli értékek, ugyanis a gyűjtemények időmegjelölése nem minden esetben pontos, sőt a másoló sem tartja fontosnak az évszám feltüntetését. Nem tartozik szorosan vizsgálódásaink körébe az időjelölés, a hónapnevek nyelvi megformálása, de a gazdag anyagban könnyedén felfigyelhetünk a kötetek különböző datálásaira.

Erdődi József egyik tanulmányában,¹¹ ahol a hónapnevek eredetét, használatát járja körül, esetünkben jól alkalmazható csoportosítást részletez. Az első csoportot a latin hónapnevek használata jelenti, amely inkább a hivatalos nyelvhasználatot példázza. E megoldásra kötetünkben több példát hozhatunk. A második csoportot a népi hónapnevek (fagyó, asszúhó stb.) képviselik. Erre alig van példa anyagunkban. A harmadik csoport az ún. magyar keresztény vagy magyaros egyházi hónapnévhasználat (Boldogasszony-hava, Szent Mihály hava stb.). Összegezve rövid kitérőnk, inkább az első és a harmadik csoportra tudunk példákat idézni. Értékes nyelvészeti adaléknak tekinthetjük a harmadik csoport példáit (Böjtelő Havának 5-dik Napján, Böjtelő Havának 8-dik Napján, Sz. András Havának 29-dik Napján),¹² mert ezek a régi hagyomány utolsó nyelvi emlékei.

Visszatérve eredeti gondolatunkhoz, az időrendhez azt is számításba kell venni, hogy egy-egy gyűjtemény anyaga – éppen a sajátos létforma természetéből adódóan – évek, évtizedek munkájának eredménye. A kötetek írásképe sem mindig homogén, eltérő kézírásokat is találhatunk. Ez arra vall, a kötetek kézről kézre jártak, s az idők folyamán a tulajdonos személye is változhatott. A meglévő üres lapokat új szövegek feljegyzésére használták fel. Iménti megállapításainkat hitelesítik az olyan szövegek is, amelyek teljesen kívül állnak a tágon értelmezendő korabeli irodalomfogalmon is. Nevezetesen arra gondolunk, hogy ezeket a köteteket nap mint nap használhatták, mintegy „munkaeszközként”, a tulajdonos számára fontosnak tartott ismeretek, információk megőrzője lehetett egy-egy kötet. Ugyanis mi mással magyarázható az, hogy egy halotti búcsúztató vagy éppen egy zoltár után gazdasági feljegyzéseket találunk: megvonalmazott, valamilyen kimutatás készítésére alkalmas üres oldal, „közönséges gazdák bérfizetése”, „bérbe munkások” megnevezése: „Király Pál kéveköttő, Vas Pál u. az, Réz János leánya árató, Árokházi András két nap, Farkas János, Vas Pálné kapás” és mások.¹³

11. Lásd bővebben: Erdődi J., 1977. 49–67.

12. Pataki diákok halotti búcsúztatói. *Trens*, Kt. 1124. 7., 38., 42. oldal. (Jegyzeteinkben a *Trens* rövidítés a lelőhelyet – Tiszáninneni Református Egyházkerületi Nagykönyvtár Sárospatak – jelenti.)

13. Szabó Dávid todaléka, *Trens*, Kt. QQ 1812. 77.

A gyűjtemények tartalmi, tematikai, formai elemzése

Elemzésünk alapja a Sárospatakon található, alább felsorolt kötetek anyaga, amelyek bibliográfiai megnevezése¹⁴ a következő:

- *Kocsi Cs. István kézírata (1721–)*
- *Szkárosi – Járdánházi – melodiárium (1787–)*
- *Erdélyi gyűjtemény (1780)*
- *Stentzel Dániel – gyűjtemény (1773–)*
- *Rozsnyai Dávid – versek (1695)*
- *Pataki diákok halotti búcsúztatói (1774–)*
- *Országgyűlési pasquillusok (1764–)*
- *Pápai M. Mihály kéziratái (1728–)*
- *Herschman István – ék. (1773–)*
- *Huszár Sándor – melodiárium (1775–)*
- *Tamáshiday Varga Ferenc – gyűjtemény (1784–)*
- *Hóra-ellenes versek kéziratái (1784) Bölönyi Sámuel elbeszélő költeménye*
- *Gyűjteményes vetemény (1786)*
- *Szabó Dávid toldaléka (1781–)*
- *Vári Miklós toldaléka (1770–)*
- *Üldözés tükröje (1746)*

A több ezer oldalnyi szövegelemzés alapján korántsem beszélhetünk homogén tartalomról. A legkülönbébb rövidebb és hosszabb szövegek kerülnek szervesen egymás mellé, indokolható vagy tervezett szerkesztői elrendezés nélkül. Az általunk készített csoportosítás egyrészt a domináns tartalmat fogalmazza meg, azaz a szövegekben egyértelműen körvonalazható jelentést nevezi meg, másrészt a sorrendiség mutatót hordoz, és szövegtípus gyakorisági útmutatóként is szolgál.

A szövegek tartalmi – tematikai – csoportosítása:

1. *Alkalmi szövegek, köszöntők*
2. *Népdalszerű szövegek, folklór, népiesség*
3. *Receptek, kuruzslások; népoktató, népfelvilágosító ismeretek*
4. *Iskolai eseményekhez kapcsolódó versezetek*
5. *Kortárs történelmi aktualitások*
6. *Vegyes prózai szövegek*
7. *Vallásos tárgyú szövegek; imádságok és bibliai helyek magyarázatai.*

Úgy véljük, a leírt csoportosítás is kellőképpen tükrözi és részletezi a kötetek sokszínűségét, a tartalomban jelen lévő differenciáltságot.

Alkalmi szövegek, köszöntők

Korábban már utaltunk arra, hogy a kötetek tartalmának egyik számottevő rétegét valamely alkalomhoz kötődő szövegek és köszöntők képezik. E szövegeket alkalmi rendeltetésük és személyekre utaló voltuk miatt célszerű külön csoportba sorolni. Itt tárgyaljuk a halotti búcsúztatókat, epitáfiumokat, a névnapi és lakodalmi köszöntőket.

A sárospataki kötetek különösen gazdagok halotti búcsúztatókban. A legkülönbébb társadalmi állású, rangú és korú személyek temetésére, hozzátartozók vigasztalására íródtak a rövidebb és hosszabb búcsúztató szövegek. Szinte valamennyi búcsúztató felhasználja az elmúló természet és az emberi élet végességének képi összekapcsolását, párhuzamát. A búcsúztatók ismert és ismeretlen szerzői a résztvétől áthatva, az őszinte vigasztalás szándékával alkalmat találnak arra is, hogy esetenként hosszasan elmélkedjenek a szükségszerű elmúlás felett, és arra is, hogy közben erkölcsi következtetésekkel, az elhunyt valós érdemeinek méltatásával éljenek. Bár a búcsúztatók érthetően azonos

14. A bibliográfiai megnevezés *Stoll B.*, 1963. alapján!

gondolatúak, mégis fellelhető helyenként egyénítő színek, a gondolatvezetés, a tartalom kibontásának önálló, más szerzőtől elkülöníthető egyedi jegyei. Ilyenek – mások mellett – a búcsúztatók indításai, a szövegkezdés megrázó drámaisága, a jelenlévők megszólításának formulái, s egyáltalán a hallgatósággal való kapcsolatfelvétel.

Torma Mihály egyik búcsúztatójának kezdő strófái:

*Kis Világ az ember, úgy tartják mindenek
Kik ezen dologhoz helyesen értenek
Két fő rész ebben össze szerkeztenek
Lélek és Test, mellyek egy személlyé lettenek.
Éppen úgy, mint a Nagy Világ kereksege,
Mellyet tézsen az ég s föld gömbölyűsege,
Mellyeket ha el jár a szem élessége
Vagyon mind kettőnek sok mineműsege.¹⁵*

Ismeretlen szerző sorai:

*Keserű az halál azt szokták mondani
E szokott sok szívet meg szomorítani
E szokott örömet ürümmel váltani
E szokta fejünket gyászszal borítani.
Keserű az halál példák bizonyítják
Sok Atyák sok Anyák panaszai tanítják
Kiknek szíveket vett sebek szomorítják
Hogy kedveseiket sírban takarítják
Keserű az halál e részben meg vallom
Midőn sok szív baját sok száj jaját hallom,
De ellenkezőt én még is nem átallom
Állítani hald meg beszédem javallom.¹⁶*

Nem véletlenül citáltunk egymás után a két búcsúztató kezdő sorait. Azt gondoljuk – számos más példa nyomán is –, hogy két szemlélet körvonalazódik az idézett strófában. Az elsőben inkább egyetemesebb, tágabb horizontú, általánosabb megközelítéssel, kozmikus képekkel teremt kapcsolatot hallgatóságával az egykori költő. A másodikban életközelibb, „hétköznapiasabb” és egyszerűbb; a halált és a temetést emberközelben ragadja meg. Ezt erősíti a mondanivaló hatását követő nyelvi megformáltság (az ismétlések: „keserű”, „e szokott”; az igék gyakorisága; az egyes szám első személyű előadás).

Gyakori a természet, az élet és halál párhuzama. A virágmotívum, a színek kontrasztjai az élet és halál, a lét és elmúlás általános szimbólumaiként jelennek meg számos búcsúztató kezdősoraiban. Néhány jellemző példa:

*Mint egy virágos kert, olyan ez a VILÁG
Van benne sokféle szépen zöldellő ág
Van kóró van dudva, mellyet végre ki vág
Az halál, s számára készült sirjába hág.
Itt némely virágok szépen zöldellenek
Mellyek a kertéstül jól készítetnek
Jól nőttek, s azombam jól nevekettenek
Télbe nyárba mindig szép színt viseltenek.*

15. Halotti Versek Melyekkel Kis Mihály meg hidegedett testét borította bé Torma Mihály. *Trens*, Kt. 1124. 37.

16. *N. Kando Lajos uritskának halálán meg szomorodott Sziveknek vigasztalására iratott együgyű Magyar Versek*. 1775 Eszt. *Trens*, Kt. 1124. 24.

*Némellyek ki nyitván mentem be borulnak
El veszítik színeket, lankadnak sárgulnak
Ha rekkenő meleg éri, földre hűlnak
Földre hűlnak, voltak, nintsenek el múltak.*¹⁷

Az idézett szövegrész harmadik strófájának sorai aprólékos és valós megfigyelésekről is tanúskodnak. Az áttételes denotatív jelentésen túl a természet objektív változásainak leírása miniatűr képekben jelenik meg. A virág hervadásának, pusztulásának hitelessége a jelentéskör teljességét hordozza.

A virág jelenléte nem újszerűség a XVIII. századi halotti búcsúztatókban, hiszen a virágnak a magyar nép kultúrájában évszázadok óta jelentős funkciója van. Fokozott tisztelete rendkívül sokszínűen lelhető fel a néphagyomány különböző területein. Különös szerepe volt a gyógyításban, a kultikus tevékenységekben, a néphiedelemben és a népszokásokban. A népköltészetből is pompás virágszimbólika tárul elénk.¹⁸ Hasonló motívumokkal él a következő szövegben a B. T. monogrammal jelzett szerző, aki nemcsak a búcsúztatóban használja fel a virág, a színek hatását, hanem a leírt szöveg előzményeként is mintegy bevezetőül kapcsolja azt gondolataihoz: „EGYÜGYŰ HALOTTI VERSEK Mellyek egy gyenge, de színével s szagával egyéb Virágokat még haladó, s talán a nem reményelt esetet is a miatt tapasztolt Virágotskának leterítettésében s elvittetésében Ami a Szülei örömének, reményének, Oskolánk Díszének, ki Szent Györgyi Jánoskának mint a két részen sebet ejti halálát törekednek elő adni B. T. által.”¹⁹

*Van egy Virágos Kert tellyes Virágokkal,
Mellyek kedveskednek színekkel a szagokkal:
Egy felől a rósa piros, szint öltözött,
Nints külömbség hajnal és ennek színe között
Kinál magával a Viola más részen,
Mind szép, elsőseget vallyon mellyik vészen?*²⁰

Hosszasan időzhetnek a búcsúztatók gondolatainak kibontásánál, a hallgatóság érzelmeire ható legkülönfélébb előadói megoldásoknál. A búcsúztatók írói gyakran név szerint is számba veszik a közeli és távoli rokonokat, hozzátartozókat, az iskolatársakat és barátokat, közben méltatják az elhunyt emberi értékeit, cselekedeteit.

Előbb vegyük szemügyre a kommunikációs helyzeteket. Világosan kitéjük a búcsúztatók szövegéből a következetesen végigvitt kommunikációs szerep. Gyakori forma az egyes szám 1. személyű és a többes szám 1. és 2. személyű előadás. A szövegcsatátumok a búcsúztatók indítását hozzák:

Tekintetes Tornallyai János felesége temetésére írt búcsúztatóból:

*Tekintetes urak élő sokadalom
De oh jaj, szemeket apasztó siralom
Egy rakás nyavalya egy halmaz fájdalom
Mindenitek egy egy eleven sír halom.*²¹

17. *Virág az élet*, mely Ha ma zöldellik, hónap meg szárad. Ezt Veled edgyütt bizonyíthattya. *Kando Lajos uritska* kóróvá vált virága. Kinek Szomorú Halálát így Siratta meg Balog Pál az akkori S. Pataki Poeták Praeceptorá Motsáry Károly Tanítványa által. *Trens* Kt. 1124. 18.

18. A virág és a magyar népi kultúra kapcsolatára vonatkozóan lásd bővebben: *Ujváry Z.*, 1980. 383–424.

19. *Trens*, Kt. 1124. 112.

20. *Trens*, Kt. 1124. 112.

21. Gyűjteményes vetemény. *Trens*, Kt. 3405. 82.

A huszonkét éves Dobai Zsuzsanna temetési beszédének indítása:

*Szomorú hallgatók, kik ide gyűltetek
Férfiak, Aszszonyok Szüzek Szép termetek
Ifjak kiknek most van Világban éltetek
Kérlek hallgassatok míg én beszélgetek.*²²

Fekete András búcsúztatójából:

*Szomorodott Felek a kiket szemlélek
A kikkel még én is járok kelek élek
Felsőbb köznép alsóbb mindenrendű lélek
Hallgassatok reám míg itten beszélek.*

*Mit mondunk Fekete András barátunkról
Már előttünk halva fekvő társunkról?
Tsak úgy gondolkozzunk rólla mint magunkról
Vagy az ő példáján a magunk sorsunkról.*²³

Az 1791. augusztus 19-vel megjelölt búcsúztatóból:

*Tiszteletre méltó halotti szép sereg
Látom mindenitek szive hogy kesereg
Az halálon a melly közöttünk tenfereg
De figyelmezzetek a mig nyelvem pereg.*²⁴

Jellemző a világos gondolat kifejtés, a szó szerkezetek jelentésének egyszerűsége, a könnyed csak néhol megdőccenő verselés, a felező tizenkettesek pontos egymásutánja. A rimelés jórészt követi a gyöngyösi hagyományt, a bokorrimék helyenkénti szürkesége (pl. az azonos szófajú szavak todalékolása), a bokorrimék erőltetettsége megbontja a versszakok tartalmi-hangulati egységét.

A búcsúztatókban megidézett személyek érdemeinek méltatása természetes tartalmi elem. Benkő Sámuel, a külföldön tanult tudós pap búcsúztatójából:

*Látad ama fényes Akadémiákat
Hollanda Helveta Német Oskolákat
Hallgattad a hitben a bölts Profétákat
Botsátottál te is Szép jeles munkákat.*²⁵

Másutt a beszélő belefoglalja búcsúztatójába az elhunyt családtagjait, közeli és távoli rokonait, barátait, ismerőseit. Úgy véljük, nem szokatlan, hogy ilyen kontextusban teljesednek ki az ittmaradottak érdemei is, amelyek pszichésen kívánatos elemei az adott búcsúztatónak:

*Te reád fordítottam elsőbb is szavamat
Édes társam, a ki kívántad javamat
Feleségem lévén nem hagytál magamat
Téged szállítalak meg szerelmes társamat.*

*Jaj kesereg lelkem mintszen nyugovásom
Éretted Jánosom szerelmes fajzásom.
Sír szemem nem hallođ ugyan zokogásom
De érzed szivedben halálos romlásom.*²⁶

22. Erdélyi gyűjtemény. *Trens*, Kt. 746/III. 1.

23. Szkárosi–Járdánházi melodárium. *Trens*, Kt. 513. 378–379.

24. Uo. 362.

25. Gyűjteményes vetemény. *Trens*, Kt. 3405. 76.

26. Szkárosi–Járdánházi melodárium. *Trens*, Kt. 513. 380. 382.

Ritka az olyan búcsúztató, mint amelyet Pater Vezerits Dávid Úr iskolamester halálára írt az ismeretlen korabeli szerző. A versszöveg egyértelműen két részre osztható. Az első rész az elhunytat méltányolja, míg a második a megboldogult iskolamester helyébe lépő utódot élteti:

Mérges nyíllal vadász az halál mindenütt

*...
Igy szegte életét Dávid Vezeritsnek
Komáromi Musák tudos Vezérének.*

*...
Sőt ne sírj, de vigadj nem maradtál árván
Tetézd örömdet, másokra találván
Mert gondos királyunk leg ottan hogy tudta
Királyi szorgalmát arra fordította
Hogy az el tünt helyet új napot támasszon
szeléd oskoláknak: igazgatót nyujtson
Ez Maurus Bossányi: Kin az ifjuság kap
Pannonia hegyén felszentelt pap
Ennek szép erkölce, józan okossága
tündöklök, mint nap fény, tudos bátorsága
Szelid, mértékletes, kevélség gyűlölő
Henyélési munkával gyorsan el kerülő.²⁷*

A búcsúztatók megszerkesztésében – talán nem alaptalan megfigyelésünk – mintha egyfajta szcenikusságot vélnénk felismerni. Mintha az egykorú szerzők búcsúztatóik egészét tudatosan tördelnék apró egységekre „jelenetekre”. Az általános fejtegetés vagy éppen a személyhez kötődő indítás után többnyire kisebb tartalmi egységek következnek, amelyekben sokszor a név megjelölésével a feleségtől, a férjtől, a gyermekektől, a testvérektől, közeli és távoli rokonoktól, barátoktól búcsúztatják az elhunytat. Mint jellemző szövegegységet idézzük az egyik búcsúztató zárósorait:

*Fogjátok vigyétek a földnek gyomrába
A minden emberek végső por házába
Fel támad majd egykor ebben a formába
S vitetik az égben lakók táborába.²⁸*

A búcsúztatók egy részében a szöveg lejegyzője nem utal az elhunyt nevére, míg másokban pontosan megnevezik az illetőt, a lakhelyet, sőt helyenként a halál okát és körülményeit is leírják:

*Bámulva szány és szányva bámulj
egy keserves nyögésekkel békétlenkedő
ATYÁT és ANYÁT kiknek A N. R. S. N.
Pataki Collégiumban már ékesen szollás
mesterséget tanult, egyetlen egy Kedves
Fioknak VATZI JÓSEFNEK kinos
gyászos és véletlen halálán való
keserves jaja messze földről az
Ister folyó vizén túl levő Kajár
nevű helységből el hallattak épen
a nevezet Collégium romladozó kő-
falai közzé . . .²⁹*

27. Herschman István énekeskönyv. *Trens*, Kt. 1664. 139–140.

28. Szkárosi–Járdánházi melodárium. *Trens*, Kt. 513. 388.

29. Pataki diákok halotti búcsúztatói. *Trens*, Kt. 1124. 105.

Más helyen ezt olvashatjuk:

*Szomorú Halotti VERSEK Melyekkel
VISKI GYÖRGYnek és RÁDI JÁNOS
nak a víz örvényében lett véletlen
Halálokat sirattya Sz. H. I.³⁰*

A több tucatnyi búcsúztatóból néhány korabeli sárospataki név: Szent Györgyi István pataki professzor István fia, Benkő Sámuel, Szatmári Mihály, tekintetes Tornallyai János felesége, T. Jármí Jánoska, báró Korda György felesége, Árvay Sámuel, Szilágyi Mihály és mások. E helyen utalunk a Mária Terézia halálát megéneklő, tisztelettől és alázattól áthatott számos verszetre. A feldolgozott szövegek mindegyike – s ez a korabeli közgondolkodást is jelzi – az uralkodó nagyságát, emberi értékeit, a halála miatt érzett országos fájdalom mérhetetlen voltát éneklí meg. Azt gondoljuk, az sem meglepő – erre is bőséges példánk van –, hogy a különböző kötetek nagyjából egészében, mintegy variánsként azonos búcsúztató – méltató szövegeket tartalmaznak:

*Nyár ezer elmúlt már két százal nyolcvan
után jár
András napja derült mert hava szinte került
Egy jeles oszlopnak maga a neve disze
világunk
Napja homályba borult fénye setétbe
szorult.³¹*

*...
Római császárné sok ország Királya
Kegyesség tüköre igazság fákjállya
Árvák édes Anyja éhezők Dajkállya
Mehalt kin kesereg Magyaros hazája
Ki ne sirna minőd ily nagy élet meghalt
Mely élet sok élet éltének élte volt.³²*

Erdélyi gyűjtemény:

*Nemzetek Annyának, kit egész Európa Tsudának
Tart vala; Kit kesereg Köz, Nemes, Uri Sereg³³*

Tamáshiday V. F.-gyűjtemény:

*Nemzetek Annyának
Kit egész Európa tsudának
Tart vala, kit kesereg
Köz, Nemes, Uri Sereg³⁴*

Gyűjteményes vetemény:

*Nemzetek Annyának kit egész Europa tsudának
Tart vala, kit kesereg Köz nemes Uri sereg³⁵*

30. Uo. 42.

31. Gyűjteményes vetemény. *Trens*, Kt. 3405. 324.

32. Uo. 269.

33. Erdélyi gyűjtemény. *Trens*, Kt. 746/III. 6.

34. *Trens*, Kt. 1853. 182.

35. *Trens*, Kt. 3405. 321.

A személyekhez kapcsolt búcsúztatók között epitáfiumokat is találunk. A sírfeliratokból, sírversekből íme egy példaként:

Néhai M. P. Eszterházy Ferenc Cancellarius
Úr Ő exellentiaja oszlopára irott Epitaphium.
Állj meg utas! S tekints e gyászos táblára
Nagy ember nyugszik itt – szorj áldást hamvára
Sok igaz magyarnak füle meg tsendüle
*Mikor e fő oszlop Hazánkból ki düle.*³⁶

A téma kutatói előtt nem ismeretlenek olyan búcsúztatók, halotti versek sem, amelyek tartalma és formája egyáltalán nem köthető semmilyen valós eseményhez. Az esemény, a búcsúztató emberi-élményi háttere, a megénekelte esemény epikai hitelességgel hiányzik. Gyakran ezek fiktív szövegek, melyeknek mégis van funkciója, s ez részben a vers írójának technikai felkészültségét hivatott bizonyítani, hogy ti. képes a versírásra; másrészt a szövegek az iskolai napi versíró gyakorlat példáinak emlékei. A versírás tartalmi és formai elemei; a terjengősség, a díszítettség, a szavak erőltetett egymásutánisága és mások a korabeli, XVIII. századi iskolai versíró gyakorlatban még továbbbélő barokk vonásokat is jelzik.³⁷

Tipikus példája az öncélú verselésnek az 1777-ből való, K. Nagy István által írt szöveg. Már a cím is jelzi, hogy „különlegesség” következik:

Az halál kaszájára akadt halavány állat panasza
Atyám s Anyám által származám tsak bajra.
Az halál, fájdalom, szám táttatá jajra.
Tsak ma akadtam rá, az hatalmas fajra.
Sár házam akasztá már ártalmas zajra.
A származás által rám tsak az marada
Atyám s Anyám átka, nyakamra árada
Számlálhatatlan már halálban szárada
Abban? kaszás halál hatalmában ragada.
Ellensége eztet még gyenge létében
Meg sérté, és ezért kesereg félében
Ekképpen, mert nem élt békével éltében
*El rendelt helyében, ez helyeztetében.*³⁸

A vers teljessége (10 versszak: 7-szer 4 soros és 3-szor 2 soros strófa) példája – az egyébként nem ritka korabeli gyakorlatnak –, hogy bizonyos hangok által, meghatározott szavak kerülnek egymás mellé. Úgy nevezetesen, mint szövegünk is bizonyítja, hogy egy versszakban csak azonos magánhangzók fordulhatnak elő (így: A, E, I, O, Ö, U, Ü).

Az iménti példa kapcsán tartalomról, költői képekről nem szólunk, hiszen ez indokolatlan. A sorok önálló formai játékká szerveződnek, amelyek terjedelmes „költeményt” eredményeznek. A korabeli szerző ismeri – tanították is – a versírás technikáját. Ezt hitelesíti a többnyire hibátlan cezúra, a csupán itt-ott megdőccenő felező tizenkettes, a régi irodalmi hagyományokat követő és tudatosan erőltetett rímelés, azaz a káncenciát a tartalom rovására is kiügyeskedve rátaláló verselés. Nyilvánvaló, a szöveg monotonitása a hangok funkció nélküli azonosságában kereshető, ezt teszi még szürkébbé a bokorrímek sorozata (bajra, jajra, fajra, zajra; akadállya, talállya, sajnállya, állya; marada, árada, szárada, ragada).

36. *Trens*, Kt. 746/III. 17.

37. Lásd: *Bán I.*, 1964. 38.

38. *Trens*, Kt. 1124. 32–33.

A búcsúztatók között találtunk a kötetekben általában ritka, de a poetika előtt nem ismeretlen versalakzati megoldást.³⁹ Az ún. képversekhez áll közel az a tizenhárom soros verszet, amelyet Molnár József emlékére írt a korabeli szerző (1. kép). A vers középponti részében határozott vonalakkal kihúzott kereszt található. Az olvasónak találékonyssággal, éles szemmel, formai fogékonysággal kell követnie a szöveg tartalmát, hogy vagy vízszintesen, vagy függőlegesen, akár mindkét síkban értelmes versmondatokká álljanak össze a feltehetően tudatosan elrendezett gondolatok. Inkább a vers közepén lévő kereszt fogja meg az olvasót, nem pedig a tartalom, az emlékvers gondolatai. A kereszt szinte „kilép” a szövegből, mintegy háttérbe szorítja a vele nyilvánosan szimbolikusan összefüggő tartalmat. A sorok és a kereszt formai kapcsolata, a sorok kezdősoraiba függőlegesen beépített név kapcsán talán nem elhamarkodottan azt gondoljuk, hogy a formateremtés játéka a vers valós genezise. Ez a megoldás is, hasonlóan a másik két szöveghez, amely szintén ezen az oldalon olvasható, rokonítható az ismert barokk poetikai formai megoldásokkal.⁴⁰

A búcsúztatók mellett az alkalmi szövegek másik csoportját képezik a névnap és lakodalmi verszetek. Mennyiségüket, az egészhez viszonyított arányukat tekintve jóval kisebb értékkel mérhetők, mint a halotti búcsúztatók. Elszórta lehelhetők fel, vannak olyan kötetek is, amelyekben egyáltalán nem találhatók. Felszínes szemlélettel is szembevetendő, hogy mely nevek gyakoriak a nevek sorában. Minden bizonnyal a korabeli utónévadási, egyfajta XVIII. század végi névdivatot jelezhetnek a gyakrabban előforduló Borbála, András, István, Erzsébet utónevek. Az alábbi Borbála napi köszöntőből az is kitűnik, hogy e szövegtípus – egyebek mellett – folklórhagyományban is gyökerezik:

Köszöntő Névnap
Hallyák kigyelmetek ma Borbála napja
Ez örvendetes hírt szívem kapva kapja
Mert édes Anyám is ilyen nevezettel
Neveztetik hát most ilyen léhezettel
Hozzá viseltetem hogy jó kívánásom
Ez eránta való dítséret mondásom
Számos esztendőket kívánom hogy élyél
Melly idő közt mindég egy Istent tisztellyél
A melly ha utolsó orádat el hozza
*Magának lelkedet menybe feláldozza.*⁴¹

A versírás mesterségét ismeri a névtelen szerző. A tizenkettes szótagszámú páros rímű sorokat következetesen végigviszi. Teszi ezt még olyan áron is, hogy meg-megdöccenti (pl. 3–4–5. sorban) a gondolatritmust, helyenként kiügyeskedve az éppen következő ragrímet (nevezettel – léhezettel).

A lakodalmi köszöntők – éppen funkciójuk miatt – hasonlítanak a már korábban részletezett alkalmi szövegeihez. Ez a szövegtípus nem azonos a magyar folklórból származó, ma már inkább „divatból” meglévő népi lakodalmi versanyaggal. Mennyiségét tekintve sem! Hiszen az itt-ott még napjainkban fellelhető szövegek is jelzik, hogy a népi lakodalmis mintegy végigkíséri az esemény teljes folyamatát (kikérés, búcsúztatás, ebéd, vacsora, kontyoló stb.). A kéziratok kötetekben lévő lakodalmi köszöntők művelt – iskolázott szerzők alkotásai. Vagy módosabb „megrendelő” részére készültek, vagy csipkelődő, ironikus, évődő tartalmuk keltheti fel érdeklődésünket.

39. *Trens*, Kt. 1124.

40. Vö. *Bán I.*, 1963. 5–37.

41. *Trens*, Kt. 3405. 453.

Ez utóbbi szövegtípusból néhány jellemző sor:

Doctor Tóth úr ezt a regulát követte

Katona Máriát midőn el jegyzette

Be fiatal jértze hever már mellette

*No szeretnék lenni Vőlegény helyette.*⁴²

További példákat e szövegtípusra főként a TRENDS, Kt. 3405. számú Mindenest Gyűjteményben és a TRENDS, Kt. 854. számú Stenczel Dániel gyűjteményben találhatunk.

IRODALOM

Bán I.,

1963. A barokk. A bevezető tanulmányt írta, a szövegeket válogatta, fordította és magyarázta Bán Imre. Budapest.

1964. Losontzi István poetikája és a kései magyar barokk költészet. *Studia Litteraria*. Tomus II.

Bán I.–Julow V.,

1964. Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában. Budapest.

Erdődi J.,

1977. Időszámításunk. MNy. LXXIII., 1. sz.

Julow V.,

1973. Csokonai és Petőfi között. (A debreceni késő felvilágosodásról.) *Studia Litteraria*. Tomus XI.

Kosáry D.,

1983. Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest.

Komáromy S.,

1977. A XVIII–XIX. századi sárospataki kéziratos gyűjteményirodalomról. *Borsodi Művelődés*. 4. évf. 1. sz. 49–53.

1978. A sárospataki kéziratos gyűjteményirodalom és az irodalmi népiesség. *Borsodi Szemle*. 23. évf. 3. sz. 48–54.

1981/a A sárospataki kéziratos diákirodalom a XVIII–XIX. században. *Sárospataki Pedagógiai Füzetek*. 5. sz. 161–173.

1981/b A sárospataki kéziratos diákirodalom néprajzi értékeiről. *Honismeret*. 9. évf. 3. sz. 36–39.

1985. A sárospataki kéziratos diák-énekeskönyvek dalai. *Artes Populares* 12. Az *Elte* Folklore Tanszék Évkönyve. Budapest. 207–214.

O. Nagy G.,

1942. Református kollégiumi diákirodalom a felvilágosodás korában. Debrecen.

Ortutay Gy.,

1960. A kalendárium olvasó magyarok. In. *Írók, népek, századok*. Budapest.

Stoll B.,

1958. Közösségi költészet, népköltészet. Megjegyzések a XVIII. századi kéziratos szerelmi lírához. *ItK*. 2–3. sz.

1963. A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1515–1840). Budapest.

Szabó T. A.,

1934. Kéziratos énekeskönyveink és verses kéziratunk a XVI–XIX. században. *Zilah*.

Szauder J.,

1970. Sententia és pictura. (A fiatal Csokonai verstípusairól.) In. *Az Estve és Az álom*. Felvilágosodás és klasszicizmus. Budapest.

Ujváry Z.,

1980. Népszokás és népköltészet. Válogatott tanulmányok. Debrecen.

42. *Trends*, Kt. 854.

**DIE HANDSCHRIFTLICHEN GEDICHTSAMMLUNGEN
VON SÁROSPATAK AUS DEM 18. JAHRHUNDERT
(GELEGENHEITSTEXTE, BEGRÜBUNGEN)**

(Auszug)

Diese Arbeit behandelt die sárospataker Gesangsbücher und Gedichtsammlungen des 18. Jahrhunderts, die ein Teil der vom Autor zur Zeit in Fertigstellung befindlichen, das Thema insgesamt überschauenden Werke sind.

Grundlage der Arbeit ist die heutzutage auch bekannte und wahrscheinlich in Sárospatak im 18. Jahrhundert entstandene handschriftliche Literatursammlung. Die Analyse basiert auf mehreren tausend Seiten handschriftlichen Materials.

Der Autor interpretiert vor allen Dingen die mit den handschriftlichen Gedichtsammlungen in Verbindung stehende Terminologie. Indem er auf handschriftliche Gedichtsammlungen, Gesangbücher verweist, denkt er eindeutig an solche Texte, die von Schülern oder ehemaligen Schülern geschrieben und kopiert wurden und das Material dieser Bände wurde nicht aus gedruckten Texten entnommen. Er macht einen strengen Unterschied zwischen handschriftlichen Gesangbüchern, Gedichtsammlungen und volkstümlichen, handgeschriebenen Büchern. Beim Ziehen dieser Trenlinie nimmt er auch das in Betracht, daß bei beiden Handschriftarten der Anstoß für die Niederschrift der Texte ein anderer ist, daraus folgend unterscheidet sich auch die Funktion des Buches und des Inhaltes, der Platz, den es im Leben der Lesergemeinschaft einnimmt. Er betont, daß das Entstehen eines Bandes nicht in erster Linie die Absicht der Mitteilung des Textes, das Suchen der Öffentlichkeit motivierte, sondern eher subjektive Ursachen, wie die Liebe zur Literatur, die Anziehungskraft des Geschmackes, mit dem späteren Beruf auch zusammenhängende, bewußte Textauswahlen und Schöpfungen. Er spricht unter anderem auch darüber, daß das Entstehen der handschriftlichen Gedichtsammlungen, die Eigenarten der Auswahl der Thematik der Gedichte mit der zeitgemäßen Lehre der Poesie an den Schulen des 18. Jahrhunderts zusammenhängt. Er stellt fest, daß aufgrund der Textanalyse mehrerer tausend Seiten nicht von einem homogenen Inhalt gesprochen werden kann. Kürzere und längere Texte verschiedensten Inhalts geraten vollständig zufällig nebeneinander, ohne begründbare oder redaktionelle Anordnung, ohne Planung.

Die sárospataker Bände des 18. Jahrhunderts sind besonders reich an aktuellen Texten. Einen bedeutenden Teil des Inhaltes der Bände bilden an bestimmte Gelegenheiten gebundene Texte und Begrüßungen. In einem weiteren Teil der Arbeit werden diese vom Autor vorgestellt. Diese Texte werden wegen ihrer Bestimmung für Gelegenheiten und ihres Hinweises auf bestimmte Personen von ihm in eine besondere Gruppe eingereiht. Hier behandelt er die Totenreden, Epitaphen, die Ansprachen zu Namens-tagen und Hochzeiten. Bei der Untersuchung des Textes genießt die Analyse der Thematik den Vorrang, aber er geht auch auf die Charakteristik der augenscheinlichsten Formen ein.

Die Untersuchungen führen zu dem Ergebnis, daß im Falle der aktuellen Texte eine reale Erlebnisbasis vorhanden ist, daß aber auf die Autoren dieser Zeit die Gebundenheit der Kunstrichtung und der Technik stark gewirkt hat.

Die Aufzeichnungen enthalten nicht nur die Fundorte der Handschriften, sondern sie bezeichnen auch die wichtigste Fachliteratur der Erforschung dieses Themas.

Sándor Komáromy